

TEMA MONOGRÀFIC

Maria Montessori i el pare Antoni Casulleras: innovació pedagògica i catolicisme modern

Maria Montessori and Father Antoni Casulleras: Pedagogical Innovation and Modern Catholicism

Alejandro Dieguez
dieguez.aav@gmail.com
Arxiu Apostòlic Vaticà

Pere Fullana Puigserver
pere.fullana@uib.es
Universitat de les Illes Balears (IRIE/GEDHE)

Data de recepció de l'article: desembre de 2021

Data d'acceptació: març de 2022

RESUM

Aquest article tracta un aspecte de la relació entre Maria Montessori i l'Església catòlica. Més concretament, aporta els resultats de la investigació i les conclusions relacionades amb condemnes i suports que sorgiren des de sectors diversos de l'àmbit catòlic. La metodologia pedagògica de Maria Montessori, sense deixar de banda dubtes, recels i complicitats, tingué una vinculació recurrent amb congregacions religioses femenines i masculines, sobretot a Itàlia, però també a Catalunya i a les Balears (Mallorca i Menorca). Aquest estudi presenta diferents epicentres, sempre amb la figura de Montessori com a protagonista: es parteix d'alguns dels moviments interns de la Santa Seu el 1917, s'introdueix la figura del pare Antoni Casulleras com a mediador en aquells sondeigs, i se centra sobretot a Mallorca, precisament perquè aquest missioner de Sant Vicenç de Paül tenia responsabilitats congregacionals a Mallorca

mentre mantenia una relació estreta amb Montessori i amb els responsables de la cúria romana. En conseqüència, la recerca s'ubica en el període de la Gran Guerra, i més en especial entre 1914 i 1919, en una conjuntura de recepció i de suport molt explícit del mètode Montessori per part dels sectors catòlics catalans i balears.

PARAULES CLAU: Maria Montessori, Antoni Casulleras, Santa Seu, Església catalana, Mallorca.

ABSTRACT

This article discusses the relationship between Mary Montessori and the Catholic Church. More specifically, it provides the results of the investigation and the conclusions related to convictions and support that arise from various sectors of the Catholic sphere. Maria Montessori's pedagogical methodology, without leaving doubts aside, suspicions and complicities, had a recurring link with female and male religious congregations especially in Italy, but also in Catalonia and the Balearic Islands (Mallorca and Menorca). This study presents different epicentres, always with the figure of Montessori as the protagonist: it starts from some of the internal movements of the Holy See in 1917, the figure of Father Antoni Casulleras is introduced as a mediator in those polls, and focuses mainly on Mallorca, precisely because this missionary of St. Vincent de Paul had congregational responsibilities in Mallorca while maintaining a close relationship which Montessori and the Roman Curia leaders. Consequently, the research it takes place in the period of the Great War, especially between 1914 and 1919, in a situation of reception and very explicit support of the Montessori method by the Catalan and Balearic Catholic sectors.

KEY WORDS: Maria Montessori, Antoni Casulleras, Catalonia, Mallorca, the Holy See.

RESUMEN

Este artículo trata un aspecto de la relación entre Maria Montessori y la Iglesia católica. Más concretamente, aporta los resultados de la investigación y las conclusiones relacionadas con condenas y adhesiones que surgieron desde sectores diversos del ámbito católico. La metodología pedagógica de Maria Montessori, sin dejar de lado dudas, recelos y complicidades, tuvo una vinculación recurrente con congregaciones religiosas femeninas y masculinas, sobre todo en Italia, pero también en Cataluña y Baleares (Mallorca y Menorca). Este estudio presenta diferentes epicentros, siempre

con la figura de Montessori como protagonista: se parte de algunos de los movimientos internos de la Santa Sede en 1917, se introduce la figura del padre Antoni Casulleras como mediador en aquellos sondeos, y se centra sobre todo en Mallorca, precisamente porque este misionero de San Vicente de Paül tenía responsabilidades congregacionales en Mallorca, mientras mantenía una estrecha relación con Montessori y con los responsables de la Curia Romana. En consecuencia, la investigación se ubica en el período de la Gran Guerra, y más especialmente entre 1914 y 1919, en una coyuntura de recepción y de apoyo muy explícito del método Montessori por parte de los sectores católicos catalanes y baleares.

PALABRAS CLAVE: Maria Montessori, Antoni Casulleras, Iglesia catalana, Baleares, Santa Sede.

I. EL PUNT DE PARTIDA

Erica Moretti i Alejandro M. Dieguez han publicat recentment una documentació conservada a l'Arxiu Apostòlic Vaticà que ratifica la relació estreta que existí, sobretot des del 1910 al 1919, entre Maria Montessori i el pare Antoni Casulleras, missioner de Sant Vicenç de Paül, d'origen català i amb responsabilitats pastorals a Mallorca.¹ Miquel Jaume ja havia recuperat un text de la mateixa Montessori en què reflectia el protagonisme d'aquest prevere i pedagog, i com havia estat un dels primers catalans a entrar en contacte amb la pedagoga.² Fins ara coneixíem l'existència d'una certa vinculació, però imaginàvem que irrellevant i relacionada exclusivament a la difusió a Mallorca del mètode Montessori per part d'aquest missioner. Avui sabem que la connexió tenia una magnitud molt superior a la que fins ara havíem considerat.

Els autors d'aquest article de seguida ens adonarem de l'existència del que anomenarem «connexió mallorquina», és a dir, la projecció de l'obra de Montessori a Mallorca, sobretot perquè sobre aquesta relació hi pivota

¹ MORETTI, Erica; DIEGUEZ, Alejandro Mario. «I progetti di Maria Montessori impigliati nella rete di mons Umberto Benigni», *Annali di Storia dell'Educazione e delle istituzioni scolastiche*, 25 (2018), p. 89-114.

² JAUME, Miquel. «El projecte educatiu de Miquel Ferrà», a *Miquel Ferrà, el poeta compromès*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Consell Insular de Mallorca, 2012, p. 85. FLAQUER, Miquel. *Joan Alzina i Melis (1883-1979), psiquiatre i pedagog*. Govern de les Illes Balears, 2017, p. 279.

gran part de la vinculació que la pedagoga mantingué amb institucions de l'Església catòlica. La historiografia sobre la proximitat de Maria Montessori amb les Illes Balears, i més concretament amb Mallorca, havia insistit, per una banda, en la relació estreta entre Montessori i algunes congregacions religioses tant femenines com masculines i, per l'altra, en la influència que havia exercit sobre algunes pedagogues i pedagogs com ara Paula Cañellas, Rosa Estaràs i Isabel Bauzà, algunes de les quals havien assistit —becades per les administracions regionals—, als cursos Montessori de Barcelona.³ En aquest marc, havia emergit la figura del pare Antoni Casulleras. No obstant això, les investigacions dutes a terme no havien donat els resultats desitjats, tot i l'existència d'indicis més o menys clars sobre la dita aliança.

La figura clau d'aquest nexa era el pare Antoni Casulleras, missioner de Sant Vicenç de Paül, que fou destinat a Mallorca durant la segona dècada del segle xx. Els estudis i les aportacions d'Antoni J. Colom són clares i evidents, però mai no s'ha aconseguit arrodonir un relat complet de la relació existent entre Maria Montessori i la pràctica educativa a Mallorca, sobretot per manca de fonts.⁴ Noves i recents publicacions incideixen en la rellevància del pare Casulleras i amplien el radi d'acció d'aquella connexió amb una segona figura important com és ara el psiquiatre i pedagog mallorquí Joan Alzina Melis.⁵ Així mateix, Miquel Jaume també havia avançat el vincle amb Joan Alzina Melis, una figura clau en l'univers institucional i el projecte educatiu de la Diputació de Barcelona i la Mancomunitat de Catalunya.⁶ Un buidatge sistemàtic de la premsa més pròxima al regionalisme insular i català ens ha permès ampliar encara més les xarxes i l'abast del debat pedagògic entre 1914 i 1919. Ens referim a una confrontació que aporta dades d'interès en dues direccions: per una banda, la constatació que Montessori (el mètode, el pensament i ella mateixa) generà una allau considerable d'articles d'opinió de contingut social i pedagògic als diaris de l'època de Mallorca, Menorca i del Principat de Catalunya (els mallorquins Miquel Ferrà, Joan Estelrich, Rufino Carpena,

³ COLOM, Antoni J., «Cinc educadores mallorquines en el si de la renovació educativa», *Annals del Patronat d'Estudis d'Història d'Olot i Comarca* [en línia], 21 (2010), p. 449-464.

⁴ COLOM, Antoni, «Las primeras aplicaciones del método Montessori en Mallorca», a *Historia y Teoría de la Educación*. Pamplona: Euns, 1999, p. 129-138; COLOM, Antoni. *La renovació educativa a Mallorca (1880-1936). Assaig de síntesi*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 2016, p. 266-272.

⁵ FLAQUER, Miquel. *Joan Alzina i Melis (1883-1979), psiquiatre i pedagog*. Govern de les Illes Balears, 2017.

⁶ JAUME, Miquel. «El projecte educatiu de Miquel Ferrà», a *Miquel Ferrà, el poeta compromès*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Consell Insular de Mallorca, 2012, p. 75-100.

Antoni Casulleras i Miquel Oliver s'interessaren per la temàtica); i, per l'altra, que entre 1914 i 1919 s'engegaren un seguit d'experiències montessorianes a Mallorca i a Menorca.

Aquest article aporta elements de continuïtat al d'Erica Moretti i Alejandro M. Dieguez, oferint algunes novetats en relació amb el pare Casulleras com a eclesiàstic, educador i, en particular, la seva obra i l'aportació a la difusió i defensa del mètode de Maria Montessori. Sempre, des de la perspectiva del compromís que aquest religiós mantingué amb la doctora italiana i la seva proposta. Hem connectat el «Rapporto» de 1917 redactat pel pare Casulleras i localitzat a l'Arxiu Apostòlic Vaticà amb la trajectòria pedagògica del mateix autor, i hem situat el relat en el context catalanobalear, entenent que és en aquest espai on s'explica millor la resposta que presentà el catolicisme més dinàmic i obert —sense oposar-se a la política vaticana sobre el modernisme.

El modernisme pedagògic potser resulta un fil de penetració d'aquell modernisme positivista i científic que l'Església catòlica condemnava i tolerava alhora. Hi ha un cert consens que a Espanya a penes no hi hagué modernisme teològic,⁷ però segurament trobaríem esclatxes de penetració més subtils i profundes, una de les quals indubtablement podria venir pel camí de les pràctiques educatives.

2. MARIA MONTESSORI AL PRINCIPAT DE CATALUNYA I LA RECEPCIÓ DEL SEU MÈTODE A LES ILLES BALEARS (1913-1919)

La via d'entrada del mètode Montessori a Catalunya foren les institucions públiques d'assistència social, concretament la Casa de Caritat, entitat dependent de la Diputació de Barcelona primer i de la Mancomunitat de Catalunya després. En conseqüència, com a pràctica mantingué una relació estreta amb les Filles de la Caritat, la congregació religiosa femenina que tenia cura d'aquest servei gairebé de manera exclusiva a l'Estat espanyol, també a Catalunya i a les Illes Balears.⁸ La col·laboració de Montessori amb les congregacions religioses femenines es fonamentava en la seva primera

⁷ ROBLES MUÑOZ, Cristóbal. *El modernismo religioso y sus crisis. II: la condena (1906-1913)*. España: ACCI, 2017.

⁸ TEJERO VIDAL, Lorena Lourdes. *Las Hijas de la Caridad de San Vicente de Paúl en el Hospital de Santa María, la Casa de Maternidad y la Casa de la Misericordia de Lleida (1792-1936)*. Lleida: Universitat de Lleida, tesi doctoral, 2016, p. 143-155.

experiència romana, amb la congregació de les Franciscanes Missioneres de Maria (Roma), prou coneguda.⁹

El mètode de Maria Montessori iniciava el seu periple a la Casa de Maternitat i d'Expòsits de la Diputació de Barcelona (1913), a través de la Junta de la dita Casa i pel Consell d'Investigació Pedagògica de la Diputació de Barcelona, de la mà d'Eladi Homs i Joan Palau i Vera.¹⁰ De fet, en la Guia de les institucions educatives de la Mancomunitat de Catalunya, el 1916, entre les institucions d'ensenyament primari hi figuraven sobretot tres institucions: la Casa de Caritat, la Casa de Maternitat i d'Expòsits i l'Escola Montessori.¹¹

Tot i que a penes no s'ha estudiat, Montessori mantingué una relació estreta també amb les congregacions religioses femenines a Catalunya, Mallorca i Menorca, un àmbit geogràfic especialment dinàmic i modernitzador, sobretot en el terreny educatiu.¹² Les Filles de la Caritat i els Missioners de Sant Vicenç de Paül esdevingueren el vehicle de difusió del mètode Montessori en els centres educatius confessionals, que, per extensió, va arribar a altres congregacions religioses que se significaren per la creació i dedicació a la seva xarxa de parvularis.

La difusió del mètode Montessori a Catalunya arribava amb Joan Palau Vera, com hem vist, però també molt especialment a través de Joan Alzina Melis, i ben aviat amb el suport d'Eladi Homs. En l'arquitectura institucional de la Diputació de Barcelona primer i de la Mancomunitat de Catalunya després, cal destacar-hi la presència d'un col·lectiu de catòlics, universitaris, professionals i en alguns casos pioners en els seus àmbits científics, com és ara el cas del mallorquí Joan Alzina Melis, format a la Universitat de Bolonya i a Roma,¹³ però també la col·laboració d'altres intel·lectuals catòlics, com Joan Estelrich i Miquel Ferrà, i de religiosos significats pel seu suport al catalanisme i la ciència moderna, tot i els seus orígens carlistes i integristes i el seu tarannà

⁹ SANCHIDRIÁN BLANCO, Carmen. «El método Montessori en la educación infantil española: luces y sombras», *Historia de la Educación*, 39 (2020) p. 313-335.

¹⁰ SAIZ, Milagros; SAIZ, Dolores. «La estancia de Maria Montessori en Barcelona: la influencia de su método en la psicopedagogía catalana», *Revista de Historia de la Psicología*, 26/2-3 (2005), p. 202.

¹¹ Aquesta informació era coneguda a Mallorca a través de la premsa confessional catòlica, concretament de l'entorn de mossèn Antoni Maria Alcover: *La Aurora*, 23 de setembre de 1916, p. 2.

¹² FULLANA, Pere; OSTOLAZA, Maitane. «Escuela católica y modernización. Las nuevas congregaciones religiosas en España (1900-1930)», a MONTERO, Feliciano; DE LA CUEVA, Julio. *La secularización conflictiva. España, 1898-1931*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2007, p. 187-214.

¹³ FLAQUER, Miquel. *Joan Alzina i Melis (1883-1979), psiquiatre i pedagog*. Govern de les Illes Balears, 2017, p. 133-150.

conservador. L'actitud davant l'aplicació del mètode Montessori a Catalunya i la confiança que el catalanisme va fer a la pedagoga italiana, marcaven clarament diferències i distància amb l'Església espanyola i amb les institucions educatives espanyoles. Montessori arribava a Catalunya gràcies a un col·lectiu significat de catòlics, per bé que sabien que la doctora es movia en una certa ambigüitat en tot allò que estava relacionat amb la pràctica i la seva actitud personal envers la religió. La diversitat de corrents teològics i antropològics a l'interior de l'Església catalana durant el primer terç del segle xx també es projecta en la recepció de Montessori. De fet, l'Església catalana potser va ser la que més i amb més contundència va situar-se al costat de Maria Montessori. Aquesta podria ser una de les hipòtesis de treball més plausibles per entendre el paper de l'Església catalana (el caputxí pare Llavaneres i el missioner paül pare Casulleras) en la defensa de Maria Montessori a Roma el 1917.

En aquest mateix monogràfic es farà un esment especial a la recepció de Maria Montessori a Catalunya, un coneixement que s'afegirà a l'existent i servirà per aprofundir tot allò que ja es coneix amb una certa exactitud, i implementarà sobretot la connexió d'aquestes experiències amb el mapa de la xarxa internacional que Maria Montessori engegà entre 1909 i 1936, aproximadament. És obvi que es pretén posar de manifest que el catalanisme conservador que lidera Prat de la Riba, des de les institucions públiques d'autogovern a Catalunya, difícilment no es pot entendre sense la col·laboració dels catòlics liberals conservadors, hereus espirituals de Jaume Balmes, Joan Mañé i Flaquer, i Josep Torras i Bages.

Per altra banda, també es pretén deixar constància de les pràctiques montessorianes de primera hora que s'experimentaren a les Illes Balears, tant a Mallorca com a Menorca, i es reflectirà la projecció mediàtica que tingué aquesta obra. En aquest procés hi tingué un paper protagonista la figura del pare Antoni Casulleras, juntament amb altres amics i admiradors del mètode. A Mallorca hi ha evidències que, entre 1914 i 1919, el mètode s'hauria experimentat en els parvularis regentats per Rosa Estaràs i Paula Cañellas, de titularitat pública; les Filles de la Caritat haurien liderat la posada en pràctica del mètode a Can Capes, sempre sota el lideratge del pare Casulleras; ell mateix també hauria inaugurat un parvulari per a nins a la Missió; paral·lelament, en aquest mateix temps sembla que també s'hi haurien afegit les Franciscanes Filles de la Misericòrdia, les Germanes de la Caritat de Mallorca —que cal no confondre amb les Filles de la Caritat— i les Germanes Trinitàries, també a Palma. El cas de Menorca no és gaire diferent, el pare Casulleras hi hauria viatjat en diverses ocasions i també hauria afavorit la posada en funcionament,

l'any 1915, del mètode entre les Filles de la Caritat del Col·legi de Sant Josep de Maó.¹⁴

3. L'ESGLÉSIA CATALANA I DE LES ILLES BALEARS I LA RECEPCIÓ DE LA METODOLOGIA PEDAGÒGICA DE MARIA MONTESSORI (1913-1919): EL CAS DEL PARE CASULLERAS

Alexandre Galí reflecteix la dimensió de la col·laboració de l'Església en el moviment cultural i educatiu de Catalunya durant la primera meitat del segle xx.¹⁵ L'impacte educatiu del moviment catòlic s'expressava amb una xarxa d'institucions educatives i socioeducatives de primera magnitud, en molts casos relacionades amb la Companyia de Jesús, però també amb altres ordes i congregacions històricament implicats en el terreny educatiu com ara Escolapis i Salesians. Altres institucions com els Missioners de Sant Vicenç de Paül, els Caputxins i els Franciscans tot just estaven creixent i restaurant una constel·lació d'escoles i de centres de formació que, en alguns casos, no deixaven de ser escoles apostòliques o centres educatius emergents, generalment amb suports de benefactors i de les institucions catòliques. La Setmana Tràgica tingué efectes emocionals sobre aquest model educatiu en procés de consolidació, que tenia el reforç de les congregacions franceses que acabaven d'instal·lar-se a Catalunya i a les Balears (Germans de les Escoles Cristianes).

Ni entre el clergat secular ni en les congregacions religioses no hi predominava un únic corrent educatiu. El cas de la Companyia de Jesús a Catalunya n'és un exemple. El pare Ruiz Amado, que havia fundat *La Educación Hispano Americana* i esdevenia el gran teòric de la pedagogia cristiana moderna, i l'Associació Eclesiàstica d'Apostolat Popular¹⁶ mantenien actituds polítiques, socials i pedagògiques clarament diferents de les del també jesuïta pare Palau (*Revista Popular*) o les Congregacions Marianes

¹⁴ «La conferencia del Rdo. D. Antonio Casulleras Pbro, sobre el sistema de enseñanza Montessori», *El Bien Público* (Maó), 14 de setembre de 1915, p. 1: el dissabte 11 de setembre de 1915, el pare Casulleras impartí una conferència en el Col·legi de Sant Josep de Maó.

¹⁵ GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya, 1900-1936. Obra Completa, XX*. Barcelona, 1986.

¹⁶ FULLANA, Pere; MONTERO, Feliciano. «La Asociación Eclesiástica de Apostolado Popular: una respuesta pastoral nueva para un área industrial y urbana (Barcelona 1905-1914)», *Revista de Estudios Eclesiásticos*, 69/271 (1994), p. 503-528.

on es formaren els prohoms del catalanisme liberal conservador. Catalunya esdevingué durant el primer terç del segle xx un laboratori de modernitat, també per a l'Església catòlica, un taller de convivència en llibertat i un espai de pluralitat que calia aprendre a gestionar. L'escoltisme, l'acció social popular projectada pel pare Palau, el suport del catolicisme regionalista a l'Escola Nova i la recepció d'aquest mateix sector a Montessori són expressions diverses d'una mateixa realitat. Representen una alternativa catòlica de perfil burgès, urbà, liberal i conservador als corrents socials i pedagògics que desafiaven la societat industrial, desigual i descompensada, entre els quals sobresortia l'Escola Moderna, de perfil anarquista.¹⁷

El marc de l'arribada del mètode Montessori a Catalunya es caracteritzava per una gran vitalitat i un activisme que es manifestava en espais múltiples i diversos. Un paisatge dividit ideològicament i amb hegemonies en el terreny cultural i polític. Una societat que també tenia les seves ambigüitats i febleses, unes característiques que es manifestaven al voltant de figures tan rellevants com el marquès de Comillas, com a cap visible de la burgesia més influent, també i sobretot en el terreny catòlic. La jerarquia eclesiàstica catalana, a partir del 1914, amb l'arribada d'Enric Reig i Casanova a Barcelona, augmentava la divisió entre bisbes possibilistes i bisbes integristes, per una banda, i entre bisbes regionalistes i bisbes centralistes, per una altra, una divisió que a primera vista perjudicava el projecte regionalista.¹⁸ En contrapartida, es reforçava el compromís educatiu en l'àmbit institucional, arran de les tensions de 1910, amb propostes contundents per part de la Mancomunitat de Catalunya.

En aquest context cobra un cert valor l'aparició de figures aparentment de segon nivell, com ara el pare Antoni Casulleras Calvet, missioner de Sant Vicenç de Paül, un religiós que a primera vista no formava part de les elits eclesiàstiques ni se l'associava al poder. La connexió entre Casulleras i Montessori enriqueix el relat sobre la magnitud de l'obra de Montessori a Catalunya i les Illes Balears, i ens permet encabir millor el paper de la religió en l'obra de Montessori. Molt probablement la religió no era l'angle prioritari del mètode montessorí, però ben aviat aquelles institucions dedicades a

¹⁷ GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep; MARQUÈS, Salomó; MAYORDOMO, Alejandro; SUREDA, Bernat. *Tradicció i renovació pedagògica. 1898-1939. Història de l'educació. Catalunya, Illes Balears, País Valencià*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 153-154.

¹⁸ BONET I BALTÀ, Joan. «Reig i Casanova, pastor sol·lícit de Barcelona», a Emili CASANOVA (ed.). *El cardenal Reig i Casanova (1859-1927). Home d'acció pastoral i cívica*. València: Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer, 2012, p. 133-167.

l'educació infantil —on al començament del segle xx encara les congregacions femenines hi tenien una gran implicació—¹⁹ s'adonaren de la novetat que aportava Maria Montessori i de la similitud d'objectius que compartien.

La rellevància de la figura del pare Casulleras en aquesta temàtica, i la importància de localitzar fonts noves que permetin concretar aquestes connexions, forma part d'un dels grans objectius d'aquest article. Fins al 2018, aquest vincle entre Montessori i Casulleras era conegut, però se'n desconeixia la transcendència. Com dèiem, la figura del pare Antoni Casulleras finalment resulta una peça essencial per conèixer el procés de recepció del mètode de Maria Montessori a Catalunya i les Illes Balears.

El pare Antoni Casulleras Calvet va néixer a Valls (Tarragona) el dia 10 de març de 1876 i va morir a Barcelona el 10 de desembre de 1919. L'any 1887, a onze anys, va anar a Barcelona i ingressà al Seminari Diocesà, on cursà estudis fins a tercer de Filosofia. Entrà en el Seminari dels Missioners de Sant Vicenç de Paül a Madrid el 24 de gener de 1894, professà el 25 de gener de 1896 i fou ordenat prevere el 1900 a Àvila.²⁰ Immediatament després, va ser destinat al Seminari Pontifici d'Oaxaca (Mèxic). El desembre de 1905, a vint-i-nou anys, fou nomenat director intern i dels estudiants del Seminari de la Missió, de la província de Barcelona, ubicat a la Casa de Bellpuig. Exercí aquesta responsabilitat durant quatre anys, un període breu en què probablement Casulleras hauria entrat en contacte directe amb l'educació, en una congregació que necessitava crear escoles i formar missioners. La seva activitat té escassa visibilitat i no era a penes conegut fora de l'àmbit de la mateixa congregació, llavors en procés de restauració, després de la desfeta de les revolucions liberals.²¹

Destinat a Filadèlfia (1909) per fundar-hi una casa i cuidar pastoralment la colònia hispanocatalana, va obrir una capella per a immigrants hispans, amb el suport de la germana Àgueda Quintana.²² La casa es va mantenir fins al 1916,

¹⁹ YETANO, Ana. «Congregaciones religiosas femeninas. Algunos datos sobre el momento fundacional en Cataluña durante el siglo XIX», *Analecta Sacra Tarraconensis*, 73 (2000), p. 161-173.

²⁰ OLABUÉNAGA, Mítxel. *Historia abierta de la Congregación de la Misión en España (1704-2000)*. Salamanca: Editorial CEME, 2015, p. 253. *Personajes de nuestra historia al Servicio de la Iglesia misionera. El ayer-hoy-presentes. Padres Vicentinos. Provincia Canónica de Barcelona, España, en la Costa Norte de Honduras*. [Sula]: 2007, p. 29.

²¹ La Congregació de la Missió de Sant Vicenç de Paül havia estat protegida pel Concordat de 1851 i no havia sofert desamortitzacions. No obstant això, no va ser fins a la restauració borbònica de 1875 quan se'n pogué recuperar i iniciar el procés d'expansió i de creixement.

²² GÓMEZ, P. Pedro J. *Congregación de la Misión. Provincia de Barcelona, en sus cien años*. Salamanca: CEME, 2006, p. 42.

quan es traslladà a Brooklyn, Nova York. El 1910, «solicitado para fundar en Honduras, no puede iniciar su apostolado a causa de una enfermedad grave». ²³ Segons la mateixa Maria Montessori, el pare Casulleras hauria llegit la seva obra al voltant de 1910. Aquesta referència ens indica que el pare Antoni Casulleras hauria entrat en contacte amb el mètode durant la seva estada com a missioner als Estats Units. La trobada amb mossèn Clascar ²⁴ hauria tingut lloc a la seva tornada a Barcelona el 1914, camí cap a Mallorca, quan ja s'havia acordat iniciar l'experiència Montessori a les institucions socials de Barcelona. Frederic Clascar mantingué una relació estreta amb els intel·lectuals de primer nivell a la ciutat de Barcelona durant els primers decennis del segle xx i tingué cura del govern espiritual d'una casa benèfica de caràcter públic. Per aquest motiu seguia de ben a prop els moviments pedagògics de la Mancomunitat:

«Quan vam començar l'educació religiosa a Barcelona, a l'Escola Model Montessori, feia temps que ja s'havien discutit les línies d'actuació. Des de 1909 un missioner dels Pares de la Missió de Sant Vicens de Paül [...] el P. Casulleras [...] havia arribat a la conclusió de que era necessari que els nens visquessin i creixessin dins l'Església, perquè l'Església és el vertader lloc de l'educació del nen. Va parlar en diverses ciutats de les Illes Balears, on dirigia els Pares de la Missió i les Filles de la Caritat, de la necessitat de tenir "Cases dels Nens" al costat de les esglésies. Deia això quan encara no havia sentit parlar de les meves "Cases dels Nens" a Roma, ja que només cap a l'any 1910 va caure a les seves mans el meu llibre que les descrivia. Al P. Casulleras li va semblar providencial la coincidència de noms i llegint la descripció del meu mètode el va trobar apte per a les seves cases dels nens. Aleshores va anar a parlar amb el capellà de la Casa de Maternitat de Barcelona, el P. Clascar, home culte, un dels fundadors de l'Institut d'Estudis Catalans i traductor de la Bíblia al català. De seguida es posaren d'acord per aplicar el meu mètode a la Casa de Maternitat, i així ho van fer. El mateix va passar a tots els orfanats de les Balears que estaven a càrrec de les Germanes de Sant Vicens de Paül. Tot i que els Pares no me coneixien i ignoraven que jo era catòlica». ²⁵

²³ RYBOLT, John E. *Historia general de la Congregación de la Misión. Desde los orígenes hasta 1980. Tomo V: La misión global 1878-1919*. Madrid: Milagrosa-CEME, 2018, p. 613.

²⁴ FIGUERAS CAPDEVILA, Narcís. «Mn. Frederic Clascar (1873-1919). Dades per a una biografia», *Quaderns de la Selva*, 11, 1999, p. 261-273.

²⁵ JAUME, Miquel. «El projecte educatiu de Miquel Ferrà», a *Miquel Ferrà, el poeta compromès*.

El 1911, el pare Casulleras va ser destinat a Hondures, a la Prefectura que la Santa Seu havia confiat a la província de la Missió de Barcelona. El 1910 la província de Barcelona havia començat la missió a Hondures, i el pare Antoni Casulleras hi va ser destinat com a rector de la parròquia de Trujillo.²⁶ Durant aquests anys fundaren San Pedro Sula i La Ceiba.²⁷ Tal com acabem d'indicar, fins el 1914, gairebé quatre anys després, no torna a Barcelona, camí cap a Mallorca, on havia estat destinat com a superior de la comunitat de la Missió, a Palma. És molt probable que durant aquests anys, des del 1910 fins al 1914, hagués mantingut una certa relació amb l'obra de Montessori, a través de les publicacions que havia tingut ocasió de consultar en anglès, com hem vist. I així mateix hauria posat en pràctica o acompanyat algun projecte de formació dels nins, bé en la preparació catequètica bé en les escoles infantils que engegaren en les missions centreamericanes de la congregació.

En arribar a Palma per al curs 1914-15, el pare Antoni Casulleras tenia 38 anys, una dilatada experiència pastoral i una trajectòria rellevant en l'àmbit educatiu. Amb ell també haurien estat destinats a Palma alguns dels estudiants de la Congregació, i segurament s'implementà l'escolarització i l'educació a l'interior de la província. Llavors el pare Casulleras apareix com un missioner inquiet i actiu, tot i que en la història de la província no s'esmenta en absolut la seva inclinació pedagògica.²⁸

A Mallorca el pare Casulleras tindrà cura de la comunitat de Missioners de Sant Vicenç de Paül de Palma, on engegà el projecte educatiu de la dita institució, a la part baixa de la ciutat. Es dedicà a la predicació de missions populars (en la de sa Pobla, l'abril de 1916 impartí una conferència científicoreligiosa²⁹), fundà una associació de senyores dedicades a l'acció social catòlica, dirigí una escola montessoriana a Can Capes, de les Filles de la Caritat, i convidà Maria Montessori a visitar-la. Així ho anunciava a la

Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat - Consell Insular de Mallorca, 2012, p. 86, citant MONTESSORI, Maria. *I bambini viventi nella Chiesa. La vita in Cristo. La Santa messa spiegata ai bambini*. Milano: Garzanti, 1970, p. 9.

²⁶ GÓMEZ, P. Pedro J. *Congregación de la Misión. Provincia de Barcelona, en sus cien años*. Salamanca: CEME, 2006, p. 42.

²⁷ RYBOLT, John E. *Historia general de la Congregación de la Misión. Desde los orígenes hasta 1980. Tomo V: La misión global 1878-1919*. Madrid: Milagrosa-CEME, 2018, p. 613.

²⁸ GÓMEZ, P. Pedro J. *Congregación de la Misión. Provincia de Barcelona, en sus cien años*. Salamanca: CEME, 2006, p. 42-45.

²⁹ *Correo de Mallorca*, 12 d'abril de 1916, p. 2: amb els pares Solà, Mas, Casulleras.

conferència al Foment de Civisme.³⁰ Imparteix conferències sobre el mètode Montessori a Palma i a Maó, entre altres indrets, sempre amb un ressò mediàtic rellevant. Fundà també una escola Montessori infantil per a nins a la Casa de la Missió, de Palma, i una acadèmia d'estudis superiors, de tal manera que Casulleras, entre 1914 i 1918, esdevé una figura clau per explicar la connexió de Maria Montessori i el fet religiós, però molt especialment també per entendre la recepció del seu mètode a les Illes Balears.

Aquells anys, la província de Barcelona inicià la publicació del butlletí *Germanor*, nexa de comunicació i d'informació per a tota la província, redactada pels estudiants, en un context econòmicament crític per a la província i els problemes causats per la Gran Guerra.³¹ Després de quatre anys intensos a Mallorca, on s'hauria donat a conèixer com a divulgador del mètode Montessori, va ser elegit vicevisitador de la província de Barcelona, el 1919. Poc temps abans havia estat presentat com a vicari apostòlic de San Pedro de Sula. John Rybolt afirma que en realitat la Santa Seu no va confirmar aquest nomenament, que havia proposat la Congregació.³² La ressenya de Rybolt apunta una projecció que la documentació vaticana ha confirmat,³³ bàsicament en clau interna sense destacar d'una manera explícita

³⁰ *Correo de Mallorca*, 19 d'abril de 1916, p. 2.

³¹ GÓMEZ, P. Pedro J. *Congregación de la Misión. Provincia de Barcelona, en sus cien años*. Salamanca: CEME, 2006, p. 42-45, esmenta alguns problemes relacionats amb aquesta circumstància.

³² RYBOLT, John E. *Historia general de la Congregación de la Misión. Desde los orígenes hasta 1980. Tomo V: La misión global 1878-1919*. Madrid: Milagrosa-CEME, 2018, p. 614.

³³ Els documents de la Internunciatura Apostòlica d'Amèrica Central i de la Congregació Consistorial conservats a l'Arxiu Apostòlic Vaticà ajuden a precisar aquests fets, encara confusos. Per millorar l'atenció pastoral de les poblacions d'Hondures, Benet XV, amb la butlla *Quae rei sacrae*, de 2 de febrer de 1916, havia creat una nova província eclesialística en aquella nació centreamericana, erigint la diòcesi de Santa Rosa de Copan i el vicariat apostòlic de San Pedro Sula. El Govern d'Hondures, en aquell moment molt hostil amb l'Església i incitat també pel recel del bisbe de Comayagua, havia rebutjat la butlla i havia decretat l'expulsió de tots els preveres estrangers. Mentrestant, el pare Casulleras, que el 1911 havia estat el precursor de la missió dels Països a la costa atlàntica d'Hondures (cfr. AAV, Arch. Nunz. America Centrale 62, f. 18a), havia estat proposat pels seus superiors com el millor i més natural candidat per al govern del nou vicariat. No obstant l'adversa situació política local, en l'audiència concedida el 12 de febrer de 1917 al secretari de la Congregació de Propaganda Fide, el papa nomenava Casulleras «all'ufficio di vicario apostolico con carattere vescovile del nuovo vicariato di S. Pedro Sula nella Repubblica di Honduras» i se sol·licitava a la Congregació Consistorial que indiqués a la seu titular que el pontífex podria assignar el dit prelat (AAV, *Congr. Concist., Posizioni*, Honduras 1, prot. 116/16). Ja des del mes d'agost del 1916, com escrivia el visitador provincial Francisco Vilanova, Casulleras estava disposat «a partir tan pronto como sepamos algo que nos sirva de base para creer que será bien recibido por el ilustrísimo señor obispo y Autoridades de dicha república y ya ha dado algunos pasos para ello» (AAV, *Arch. Nunz. America Centrale* 62, f. 18br), però el conflicte amb el bisbe havia augmentat. El mes d'abril del 1918 l'internunci proposava, com a «providencia muy atinada», «que el mismo P. Antonio Casulleras (designado para vicario apostólico) fuera en seguida

el seu protagonisme en l'àmbit educatiu i social. Casulleras va morir l'11 de desembre de 1919, a 43 anys.³⁴

Una de les deixes més rellevants de l'estada del pare Casulleras a Mallorca fou la difusió de Montessori i la defensa del mètode en àmbits religiosos i civils. Hi ha evidències que Maria Montessori va començar a ser coneguda a Mallorca a partir del 1912. Antoni J. Colom cita els articles del metge, polític i educador Pere Ferrer, publicats el 1912, com una primera manifestació.³⁵ El diari *La Región* —editat a Palma— publicava en portada un article titulat «El arte de enseñar», en què es descriuen les excel·lències que introduïa Maria Montessori a les Cases dels Nins.³⁶ També *El Magisterio Balear*, durant el 1913, en articles de teoria pedagògica de diversa consideració reivindicava les novetats del mètode Montessori.³⁷ En aquests anys encara no hi ha indicis que el mètode s'aplicàs a cap parvulari de les Illes Balears, sinó que les referències eren generalment a les experiències italianes de la doctora Montessori. La informació apareix des de l'exterior a l'interior, però tot posant de manifest que per a la redacció d'aquests diaris el nom de Montessori i l'aplicació del seu mètode pedagògic eren noticiables. Durant aquests anys, no hi ha referències

a ponerse a la cabeza de los misioneros, sin pregonar sus facultades apostólicas y sin el carácter episcopal, que recibirá más tarde con mayor satisfacción y edificación para la grey a él confiada» (*ibid.*, f. 34r-35r: 35r). L'octubre del mateix any, a l'intent de Casulleras de viatjar a Hondures s'hi afegí un nou obstacle: la prohibició d'entrada als Estats Units de qualsevol ciutadà espanyol que no tingués un permís especial del Govern de Washington (*ibid.*, f. 44r-45r). Finalment, el 17 de setembre de 1919 Casulleras comunicava a l'internunci el seu nomenament com a vicevisitador de la província lazarista de Barcelona, «mientras se agencia con la Santa Sede mi sustitución en el Vicariato Apostólico de Honduras, para poder ser nombrado visitador», assegurant al mateix temps que la dita missió «ocupará la preferencia en mis desvelos, por ser precisamente la más necesitada» (*ibid.*, f. 72). La mort prematura de Casulleras frustrà també els bons propòsits, i el vicariat de San Pedro Sula no tindrà el seu primer titular fins al 1924.

³⁴ L'endemà de la seva mort apareixia una llarga nota necrològica al diari *La Vanguardia*, 12 de desembre de 1919, p. 16. BARCELÓ MOREY, Josep. *Anales de la Congregación de la Misión. Provincia de Barcelona*, vol. 26, núm. 122, p. 15-18.

³⁵ COLOM, Antoni J., *La renovació educativa a Mallorca (1880-1936). Assaig de síntesi*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 2016, p. 266-268.

³⁶ ANÒNIM, «El arte de enseñar», *La Región*, 5 de setembre de 1912.

³⁷ *El Magisterio Balear*, 5 de juny de 1913, 8 d'agost de 1913 i 4 d'octubre de 1913.

de Montessori a la premsa local (*La Almudaina, Correo de Mallorca*). No es parla d'aquest tema. La difusió de la seva obra durant aquests anys no arribava a l'illa, ni tampoc no apareixen edicions seves ni a la biblioteca d'Alberta Giménez, ni a les biblioteques públiques (la primera edició és del 1936: *La Santa Misa vivida por los niños*). Potser individualment alguns mallorquins com Miquel Ferrà, Joan Estelrich i Joan Alzina Melis haurien conegut directament Montessori o la seva obra. És plausible fins i tot establir una connexió entre la trajectòria professional de Joan Alzina Melis i la de Maria Montessori. Aquest professional ja havia contactat amb Montessori durant aquests anys, concretament el 1909, i d'aquesta vinculació personal haurien emergit alguns dels resultats que després s'obtidrien a Barcelona a partir del 1913. S'ha parlat, fins i tot, que Maria Montessori hauria participat en el moviment internacional de suport a Francesc Ferrer i Guàrdia, però en cas que hi hagués pres part activament i la seva implicació hagués estat coneguda, difícilment hauria comptat amb el suport de les forces conservadores catalanes, més enllà del 1910. L'esperit pacifista i contrari a la pena de mort que convocà aquell moviment certament era compartit per Maria Montessori. Fins i tot, aquest pacifisme emergí de manera contundent davant la situació de la infància víctima de la Gran Guerra, com veurem.

Al començament de l'estiu de 1914, el periodista mallorquí Gabriel Capó, resident a Barcelona, publicava diversos articles a *La Almudaina* titulats «El momento pedagógico en Cataluña»,³⁸ amb una referència explícita al mètode aplicat a la Maternitat de Barcelona durant el curs 1913-1914. El mateix diari es feia ressò igualment que Josepa Bauzà i Rosa Estaràs estaven interessades a aplicar el mètode Montessori i així es feia constar a la Comissió Especial de l'Escola Graduada.³⁹

Aquell mateix estiu de 1914 arribaven a Mallorca el pare Casulleras, per una banda, i sor Amparo, una germana Filla de la Caritat que hauria conegut el mètode Montessori durant aquell curs inicial a Barcelona.⁴⁰ Ben aviat engegaren el projecte montessorità a Can Capes, en un centre educatiu de les Filles de la Caritat en un barri popular de la perifèria urbana. Els

³⁸ CAPÓ, Gabriel. «El momento pedagógico en Cataluña» II, *La Almudaina*, 26 de juny de 1914, p. 1; III, *La Almudaina*, 14 de juliol de 1914, p. 1.

³⁹ COLOM, Antoni J., *La renovació educativa a Mallorca (1880-1936). Assaig de síntesi*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 2016, p. 268; *La Almudaina*, 16 de juliol de 1914, p. 1.

⁴⁰ COLOM, Antoni J., *La renovació educativa a Mallorca (1880-1936). Assaig de síntesi*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 2016, p. 269.

usuaris d'aquella escola no eren fills de les elits locals, residents al centre de la ciutat de Palma. Des d'aquest instant, augmentà l'interès de la premsa local —especialment el diari *La Almudaina*—⁴¹ per tot allò que estava relacionat amb el mètode Montessori i la informació que generava la seva aplicació a Barcelona, i ben aviat a Mallorca.⁴²

Ja durant el 1915, el debat sobre pedagogia entrà a formar part de l'agenda de la premsa local, i les entitats socials debatien sobre aquesta qüestió. Ja hem manifestat que el pare Ruiz Amado impartí una conferència en el Patronat Obrer de Palma el mes de març de 1915;⁴³ i el mestre auxiliar de l'Escola Normal de Mestres Joan Ferrer Serra també publicava una sèrie d'articles al diari *La Almudaina* sobre el sistema Montessori.⁴⁴ Tota aquesta allau d'informació interessa més que mai perquè Montessori visità Barcelona durant aquell any,⁴⁵ i perquè l'aposta per la metodologia Montessori a Palma, promoguda pels representants del carisma de Sant Vicenç de Paül, no deixava ningú indiferent.

Al voltant del Curs Internacional Montessori, l'estiu del 1916 a Barcelona, el mateix diari *La Almudaina* també publicà alguns articles especialment crítics amb Montessori, tot i que l'entorn del diari persistia fent costat absolutament a la doctora. És el cas d'Alanis —Miquel Ferrà— i d'altres, en contrast amb l'actitud de Rufino Carpena, per exemple, un mestre amb un alt prestigi per a la comunitat educativa de Mallorca durant els primers decennis del segle xx. El professor A. J. Colom expressava que «el 1916, el mestre de Llucmajor Rufino Carpena publicaria potser l'article més complet de la nostra historiografia sobre el mètode Montessori, a les pàgines d'*El Magisterio Balear*, temàtica que des de l'article del metge andritxol no havíem trobat reflectida a cap altra banda».⁴⁶ Rufino Carpena entrava en detalls i expressava una visió extensa,

⁴¹ PONS PONS, Damià. *Ideologia i cultura a la Mallorca d'entre els dos segles (1886-1905). El grup regeneracionista de l'Almudaina*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 1998.

⁴² RIART MITJAVILA, Francisco. «Un método aplicable», *La Almudaina*, 28 d'octubre de 1914, p. 1: dedicat al mètode Montessori.

⁴³ «En el Patronato Obrero. Conferencia del P. Ruiz Amado» [ataca Montessori i critica el mètode], *La Almudaina*, 29 de març de 1915, p. 1.

⁴⁴ FERRER SERRA, Juan. «Sistema Montessori I: Exposición», *La Almudaina*, 26 d'agost de 1915, p. 1; «Sistema Montessori III: El régimen de Libertad», *La Almudaina*, 24 de setembre de 1915, p. 1. Es tracta molt probablement del jove mestre d'escola Joan Ferrer Serra, pare de l'historiador Miquel Ferrer Flórez. FERRER SERRA, Joan. *L'humor dins el meu entorn*. Introducció i notes de Miquel Ferrer Flórez. Editorial Moll, Mallorca, 1997. Segurament se'n publicà un segon article que no hem pogut localitzar.

⁴⁵ «Montessori a Barcelona», *La Almudaina*, 12 de setembre de 1915, p. 2.

⁴⁶ COLOM, Antoni J., *La renovació educativa a Mallorca (1880-1936). Assaig de síntesi*. Mallorca:

però emocionalment distant, del projecte de Montessori i es mostrava crític amb les maneres com les administracions educatives gestionaven l'educació de pàrvuls.⁴⁷

La implicació institucional a les Illes Balears també era pública. Primer, becant mestres per participar en el Curs Internacional Montessori a Barcelona.⁴⁸ Després, quan l'Ajuntament de Palma aprovava una subvenció a les escoles Montessori de 650 pessetes.⁴⁹ Durant aquell any se succeïren una sèrie d'intervencions del pare Casulleras, a manera de conferències de divulgació del mètode Montessori, però també ja el 1917, durant el mes de març, participà en el local del Cercle d'Obrers Catòlics, amb una conferència dedicada a defensar Montessori. La dita intervenció coincidiria amb l'encàrrec rebut indirectament de la Santa Seu de redactar el «Rapporto» en defensa de Montessori, un cop la doctora havia proposat la creació de la Creu Blanca, un projecte de Montessori d'intervenció dels infants en guerra.⁵⁰

4. INTEGRISTES I ANTIMODERNISTES: SOSPITES DAVANT EL MÈTODE POSITIU DE MARIA MONTESSORI. LA REACCIÓ DE LA SANTA SEU

La confrontació entre antimodernistes i modernistes, amb el tema de Montessori com a eix central, havia tingut una certa rellevància a Catalunya i molt especialment a Mallorca.⁵¹ Es focalitza en el debat entre Antoni Maria Alcover —col·laborador de Benigni— i el col·lectiu de catòlics liberals i professionals que giren al voltant de Miquel Ferrà, Joan Capó i Joan Alzina Melis. O sigui, catòlics vinculats a l'àmbit educatiu i socioeducatiu. La dimensió del debat no havia anat més enllà perquè aquest no era un terreny en el qual

Leonard Muntaner Editor, 2016, p. 269.

⁴⁷ SUREDA GARCIA, Bernat; GONZALEZ GÓMEZ, Sara, «Discurso pedagógico y defensa del magisterio en Rufino Carpena Montesinos», *Historia da Educação*, 21/51 (2016), p. 229-251.

⁴⁸ CAPÓ, Gabriel. «Un comentario y una opinión» [vincula les mestres Josefa Bauzà i Rosa Estaràs amb el mètode Montessori, concretament amb el Curs d'Estiu Montessori a Barcelona], *La Almudaina*, 16 de desembre de 1916, p. 1.

⁴⁹ També s'atorgà una subvenció de 250 pessetes per a les Escoles Marianes i una quantitat igual al Patronat Obrer. Vegeu: *La Almudaina*, 4 de setembre de 1916, p. 1.

⁵⁰ PIRONI, Tiziana. «Da Maria Montessori a Margherita Zoebeli: l'impegno educativo nei confronti dell'infanzia traumatizzata della guerra», *Annali online della Didattica e della Formazione Docente*, 12, 2016, p. 115-128.

⁵¹ DE GIORGI, Fulvio. «Maria Montessori tra modernisti, antimodernisti e gesuiti», *Annali di Storia dell'Educazione e delle Istituzioni Scolastiche*, 25, 2018.

Alcover es trobés excessivament còmode ni constituïa, segurament, un dels seus principals àmbits de coneixement. Alguns membres d'aquest col·lectiu de catòlics es movien en l'òrbita de la Generalitat de Catalunya, escrivien articles d'opinió a la premsa mallorquina i tenien un cert ascendent sobre l'opinió pública insular. Eren regionalistes, formats en nuclis de catolicisme militant, però evolucionaven cap a posicions de relativa independència en relació amb la jerarquia catòlica.

Maria Montessori, en termes generals, va ser acceptada pels sectors catòlics vinculats al regionalisme, pel clergat més compromès amb la causa de Catalunya, pels Caputxins i Benedictins de Montserrat i, ben aviat, connectà també amb congregacions religioses femenines, com hem vist abans. En el cas de Catalunya, treballà amb les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül, ja que era la institució religiosa que tenia cura de l'educació dels centres públics de beneficència. Aquests sectors tenien una bona connexió amb la Santa Seu, per la influència del cardenal caputxí català Josep de Calassanç Vives i Tutó (1854-1913).⁵² L'arribada a Barcelona del bisbe Enric Reig Casanova, valencià, destinat a Barcelona per frenar els avenços del catalanisme, no facilitaria aquella entesa, i donaria ales als sectors més antimodernistes i tradicionalistes. Tanmateix, el bisbe Reig també coneixia amb detall el món educatiu, perquè havia estat professor de religió de l'Escola Normal Femenina de les Balears, i continuà amb aquesta docència a la Superior de Madrid, almenys fins al seu nomenament com a bisbe de Barcelona, el 1914.⁵³

El 1911, el papa Pius X havia beneït la tasca pedagògica de la doctora Montessori en atenció a la regeneració de l'infant.⁵⁴ El papa coneixia en profunditat la realitat de la catequesi i es mostrava favorable a tot allò que tingués una relació amb l'educació de la infància. Tot i que el papa s'havia mostrat especialment implicat en la croada contra el modernisme, amb l'encíclica *Pascendi dominici gregis* (1907) i havia fomentat un clima de persecució i de fiscalització interna, aquesta mateixa posició era compatible amb el compromís que sostenia amb la pastoral i l'educació dels infants.

⁵² RAURELL, Frederic. *L'antimodernisme i el cardenal Vives i Tutó*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2000; GALTÉS I PUJOL, Joan. «Vives i Tutó, Josep de Calassanç», *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*. Barcelona: Editorial Claret, 2001, III, p. 716-717.

⁵³ BONET I BALTÀ, Joan. «Reig i Casanova, pastor sol·lícit de Barcelona», a Emili CASANOVA (ed.). *El cardenal Reig i Casanova (1859-1927). Home d'acció pastoral i cívica*. València: Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer, 2012, p. 133-167.

⁵⁴ VALLS I MONTERRAT, Ramona. *Escola Nova i pedagogia catequètica a Catalunya (1900-1965)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1997, p. 70.

Indubtablement, la figura de Maria Montessori, per molts motius de caràcter personal i per alguns dels seus plantejaments generals, generava dubtes a l'ortodòxia eclesiàstica.

En termes generals, Fulvio De Giorgi ha estudiat amb una certa profunditat els avatars de la relació entre Maria Montessori i els portaveus de l'educació catòlica en general, i de l'espanyola en particular, en el clima antimodernista, més concretament en el darrer tram del període que analitzem.⁵⁵ Tanmateix, allò que interessa analitzar amb un cert detall és l'evolució del problema entre 1914 i 1918. És a dir, entre l'arribada de Montessori a Barcelona i la denúncia a la Santa Seu el 1918. En aquest cas, ens limitarem a analitzar-ne la realitat des de les Illes Balears, entre altres motius, amb la intenció de mostrar que en aquest indret s'hi constituí un nucli de seguidors de Montessori, liderats pel pare Casulleras, i que, des d'aquesta realitat, es pot explicar i entendre millor el problema en termes globals.

El pare Ruiz Amado, en un article publicat a *La Educación Hispano-Americana* el 1918, presentava el mètode Montessori com a sospitós de modernisme pedagògic. Aquell mateix any tingué lloc la intervenció de la Santa Seu, en la qual va prendre part el pare Casulleras, amb un informe favorable a Montessori. Ruiz Amado i Casulleras havien coincidit a Mallorca, el primer participant en alguna conferència sobre pedagogia, el segon com a promotor de centres que aplicaven el mètode Montessori.

En un primer tram, doncs, entre 1914 i 1917, a penes no s'hauria qüestionat la figura ni el mètode Montessori, ni a Catalunya ni a Espanya, en general. En una conferència de Ruiz Amado en el local del Patronat Obrer, de Palma, presentat pel pare Guillem Vives, jesuïta, director de la dita institució social, el conferenciant parlà de Maria Montessori sense condemnar-la ni criminalitzar-la. La presentà com un mètode més de la modernitat. Ruiz Amado situava el mètode de Maria Montessori entre els de major èxit de l'era moderna (després d'analitzar Rousseau, Pestalozzi, Fröbel i Herbart, acabava amb Montessori). Es lamentava que les institucions catalanes s'havien entestat a «imposar-lo com el mètode», però tampoc no argumentava ni aprofundia aquesta tesi. Parlava del «incubamiento artificial» del dit sistema a Catalunya, per la qual cosa, tant la Mancomunitat com la mateixa Montessori havien rebut crítiques.⁵⁶ En l'espai català tampoc no hi havia dubtes, atès que el 1915

⁵⁵ MONTESSORI, Maria. *Dios y el niño y otros escritos inéditos*, editat per Fulvio DE GIORGI, Barcelona: Herder, 2016.

⁵⁶ *La Almudaina*, 29 de març de 1915, p. 1.

Anna Maria Maccheroni va ser convidada a participar en el Congrés Litúrgic de Montserrat, amb presència del nunci Ragonesi.

Durant aquests anys, arran de les convulsions de la Gran Guerra i de la gran crisi a Occident, Montessori hauria passat una crisi espiritual que hauria resolt al voltant de 1918, moment en el qual es dirigia a Benet XV. La majoria d'autors, fins i tot aquells que s'han centrat en l'estudi de la catequesi des de la perspectiva historicoeducativa, confirmen que Montessori hauria sol·licitat la plena comunió amb l'Església catòlica.⁵⁷

Al voltant del 1918, el pare Miquel d'Esplugues era reconegut com «el principal mentor de la nova orientació que anava prenent la vida, 'ad intra' i 'ad extra' dels caputxins catalans, i, alhora, se'l considerava dels religiosos 'catalanistes', un aspecte que va acabar amb la paciència del Secretari d'Estat del Vaticà, cardenal Merry del Val, quan Miquel d'Esplugues publicà, l'any 1916, un atrevit estudi de psicologia ètnico-religiosa de Catalunya».⁵⁸ Aquest lideratge era reconegut per una part rellevant de la jerarquia catalana, i durament atacat pels sectors integristes, sobretot a partir de la creació, el 1907, de la Revista de Estudios Franciscanos. El pare Miquel d'Esplugues mantenia una fecunda relació amb intel·lectuals catalanistes, en molts casos laics, que es movien en l'òrbita del modernisme i amb feministes catòliques que adesiara generaven divisió d'opinions, com Dolors Monserdà i també Maria Montessori. A propòsit d'aquesta, Valentí Serra de Manresa escriu: «Per exemple, l'any 1919 defensà (per mediació del P. Joaquim de Llavaneres), davant la Santa Seu, l'obra pedagògica de la doctora Maria Montessori (iniciada a Barcelona el 1914), molt blasmada per la cúria diocesana de Barcelona que la considerava pròxima al teosofisme».⁵⁹ Miquel Ferrà es movia en l'òrbita del pare Miquel d'Esplugues, i també en els cercles de Maria Montessori, del pare Casulleras i del nucli de dinamitzadors tant de projectes d'innovació pedagògica com de

⁵⁷ VALLS I MONTSERRAT, Ramona. *Escola Nova i pedagogia catequètica a Catalunya (1900-1965)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1997, p. 70.

⁵⁸ SERRA DE MANRESA, Valentí. *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2000, p. 173.

⁵⁹ SERRA DE MANRESA, Valentí. *La Província de framenors caputxins de Catalunya: de la restauració provincial a l'esclat de la guerra civil (1900-1936)*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2000, p. 184, nota 67: segueix en aquesta nota DE RUBÍ, Basili: «La tragèdia espiritual de la doctora Montessori», *Criterion*, 20 (1964), p. 87-97; MORETTI, Erica; DIEGUEZ, Alejandro Mario, *Il difficile equilibrio tra cattolicesimo e teosofia*, amb Erica MORETTI, a *Il destino di Maria Montessori: promozioni, rielaborazioni, censure, opposizioni al Metodo*, a cura de FOSCHI, Renato; MORETTI, Erica; TRABALZINI, Paola. Fefè Editore, Roma, 2019, p. 95-112.

clergues possibilistes oberts i receptors d'aquelles metodologies aplicables a la catequesi infantil.

Fins als anys vint, Maria Montessori no s'hauria allunyat de les seves premisses empiristes i deixaria de reivindicar el component positiu i empíric del seu mètode per cedir més espai i obrir-se al misteri. Ramona Valls afirma que les prevencions contra l'obra de Montessori per part dels sectors catòlics haurien anat disminuint de manera sistemàtica.⁶⁰

Erica Moretti i Alejandro M. Dieguez han publicat, el 2018, l'informe que el pare Casulleras va redactar sobre l'obra de Maria Montessori per encàrrec del caputxí pare Joaquim de Llavaneres, datat a Roma el 19 de novembre del 1917: «Rapporto di Antonio Casulleras a Joaquin de Llevaneras sul sistema Montessori» (AAV, Fondo Benigni 48, f. 32r-36r).⁶¹ L'article situa el pare Casulleras com un expert sobre Montessori i al mateix temps com a persona de confiança dels catòlics catalans que tenien un cert ascendent a la cúria vaticana, des del temps del cardenal Vives i Tutó, en primera línia al servei del pontificat de Pius X. Montessori, sempre seguint Moretti i Dieguez, cercava la manera de contactar directament amb Benet XV per engegar projectes relacionats amb la infància afectada per la Gran Guerra. Cercà la mediació dels catòlics catalans, a través d'Anna Maria Maccheroni, que llavors dirigia l'obra de Montessori a la Casa de Maternitat de Barcelona.

Des del 1913 compartia aquesta experiència amb el suport dels pedagogs de l'Escola Nova (per exemple, Palau Vera) i de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül. Autoritats civils i religioses compartien el suport al mètode Montessori. Maccheroni es posà en contacte amb el pare Miquel d'Esplugues, sempre amb la intenció de trobar el suport de la Santa Seu al projecte de la Creu Blanca que Montessori tenia intenció de realitzar. La pedagoga italiana manifestava al cardenal Pompili la seva adhesió al catolicisme, tot i haver rebut una formació materialista i haver estat influïda per la ciència moderna. Se sentia membre de l'Església i tenia la voluntat que el seu projecte no es desenvolupés al marge de la institució eclesiàstica sinó més aviat amb la seva col·laboració. Montessori pensava que l'Església catòlica havia de gestionar l'organització a favor dels infants afectats pel conflicte de la Guerra (sobretot

⁶⁰ VALLS I MONTERRAT, Ramona. *Escola Nova i pedagogia catequètica a Catalunya (1900-1965)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 1997, p. 70.

⁶¹ MORETTI, Erica; DIEGUEZ, Alejandro Mario, «I progetti di Maria Montessori impigliati nella rete di mons Umberto Benigni», *Annali di Storia dell'Educazione e delle Istituzioni Scolastiche*, 25 (2018), p. 111-114.

a Bèlgica i França) i no deixar-la en mans dels protestants. En definitiva, Montessori cercava la benedicció de Benet XV a la seva obra de la Creu Blanca o Crociata dei Bambini (obra d'educació i de pau), socorrent dones i nins.

Miquel d'Esplugues adreçà la carta de Maccheroni al pare Joaquim de Llavaneres, germà del difunt cardenal Vives i Tutó, que havia estat cardenal de confiança de Pius X i un referent de la intransigència romana. Montessori i la seva obra gaudien del suport d'un sector de prestigi de l'Església de Catalunya, i aquest suport era ideal per aconseguir el favor del papa. La doctora mateixa era conscient que la seva obra i la seva vida havien originat sempre una complexa relació amb el catolicisme, a l'interior del qual el mètode Montessori havia generat divisió d'opinions.⁶² Per aquest motiu, certament el nucli d'intel·lectuals caputxins s'hauria assessorat i hauria cercat una persona de prestigi, amb coneixement del mètode Montessori i amb reconeixement a l'interior de la jerarquia catòlica. A Catalunya coneixen perfectament en detall que religiosos, religioses i catòlics compromesos amb diverses iniciatives del catolicisme educatiu havien pres part en els cursos internacionals de Montessori. Això que havia succeït a Catalunya entre el 1913 i el 1917, havia passat en molts altres indrets, com posen de manifest Moretti i Dieguez en el treball que ja hem citat.

La prevenció i la crítica catòlica davant el mètode Montessori ja s'havia avançat el 1910 a *La Civiltà Cattolica* a causa de la fonamentació positivista. La crítica al concepte tradicional d'obediència que havia passat a Itàlia no s'havia manifestat amb tanta claredat a Espanya ni a Catalunya, almenys que es conegui avui dia. Queda per estudiar la recepció de Montessori entre els sectors confessionals espanyols, en general, i catalans en particular.⁶³ És indubtable que el pare Ruiz Amado mai no hauria considerat Montessori com un referent, però també és clar que la gran majoria d'institucions catòliques dedicades a l'educació infantil durant els primers decennis del segle xx apostaven per una metodologia eclèctica feta amb materials de Fröbel, Montessori i Manjón, preferentment. És en aquest moment i en aquest àmbit

⁶² Sobre aquests suports i divergències, Erica Moretti i Alejandro Dieguez citen estudis clàssics i recents que posen de manifest la dimensió d'aquesta relació: De Rubí, Basili. «La tragedia espiritual de la doctora Montessori», *Criterion*, 20 (1964), p. 87-97; CIVES, G. «Maria Montessori tra scienza spiritualità e laicità», *Studi sulla Formazione*, 2 (2014), p. 119-147.

⁶³ PRELLEZO, José Manuel. «Maria Montessori y otras aportaciones italianas», a SANCHIDRIÁN BLANCO, Carmen; RUIZ BERRIO, Julio (coord.). *Historia y perspectiva actual de la educación infantil*. Barcelona: Graó, 2010; HERNÁNDEZ DÍAZ, José María (coord.). *Influencia italiana en la educación española e Iberoamericana*, Salamanca: Ediciones FahrenHouse, 2014.

concret que havia aparegut la figura del pare Antoni Casulleras com la veu de l'Església catalana davant la Santa Seu.⁶⁴ El «Rapporto» redactat per aquest i remès a la cúria romana, el 1917, acredita Casulleras com un dels experts i divulgadors del mètode Montessori, però també com un dels grans valedors de la metodologia i de la figura de la doctora davant els guardians de l'ortodòxia i del magisteri eclesiàstic.

5. CONCLUSIONS

Entre els anys 1914 i 1919 es consolida un triangle amb els vèrtexs situats en la figura de Maria Montessori, els territoris de Catalunya i les Balears i la institució de l'Església catòlica. La localització a l'Arxiu Apostòlic Vaticà i la posterior publicació del «Rapporto» (1917) en defensa del projecte de Montessori, obria noves vies de recerca i ratificava el pes que alguns intel·lectuals i membres de la jerarquia de l'Església catòlica mantingueren amb la doctora i pedagoga italiana.

La dimensió de la intervenció, en tot aquest relat, de la figura del pare Antoni Casulleras i del seu entorn esdevenia un dels objectes de recerca que calia afrontar, i que a la llum de la localització de la documentació esmentada ens hem proposat dur a terme. Els resultats de la dita recerca, tant en els arxius de la Congregació de la Missió de Sant Vicenç de Paül com a les publicacions periòdiques contemporànies, han possibilitat ponderar i situar millor el fet que la posada en pràctica del mètode Montessori a les Illes Balears ha tingut també un paper rellevant en una conjuntura especialment delicada per a la projecció internacional de Maria Montessori i per legitimar, des del punt de vista institucional, la seva obra. Els Missioners de Sant Vicenç de Paül a Mallorca i les Filles de la Caritat a Mallorca i a Menorca apostaren clarament pel mètode Montessori. Les congregacions religioses —femenines i masculines—, allunyades del poder, promogueren Montessori i defensaren el seu projecte, fins i tot des del punt de vista religiós.

En l'article hem aportat detalls que ens permeten un coneixement més afinat de la projecció social i política del mètode Montessori i els seus plantejaments i compromís amb la societat i els desafiaments del seu temps, com en el cas de la Creu Blanca. A la vegada, també estem en condicions

⁶⁴ MORETTI, Erica; DIEGUEZ, Alejandro Mario, «I progetti di Maria Montessori impigliati nella rete di mons. Umberto Benigni», *Annali di Storia dell'Educazione e delle Istituzioni Scolastiche*, 25 (2018), p. 99.

de dir que tenim un millor coneixement i una visió panoràmica més clara de la personalitat i el compromís pedagògic del pare Antoni Casulleras. Així mateix, també hem pogut constatar la magnitud del mètode Montessori i la implicació dels intel·lectuals en un debat que se centrava en la rellevància de la pedagogia en la societat, però que anava molt més enllà d'aquesta qüestió.